

Les poetes mallorquines del segle XIX

Isabel Peñarrubia

Fou coetàniament al Romanticisme quan es forjà la identitat femenina domèstica i que justament s'oposava a l'ànsia de jo i de llibertat romàntiques. Això sí, la reclusió de la dona dins de la llar fou idealitzada amb la formulació de "L'àngel de la llar". Precepte que devia complir tota dona que no volgués ser tractada de "mestressa" egoista, és a dir "degenerada". El patriarcat havia bastit un estereotip femení el qual naturalitzà i que abocava les dones a només servir l'home i la maternitat. Es tractava de la divisió i especialització de gèneres que consagrava una forta separació entre espai públic i espai privat. Hom havia de preservar aquell àngel, aquella eterna menor i viure tutoritzada pel pare o el marit i defensar-la dels riscos de l'espai públic.

Tanmateix el primer entrebanc era sempre la manca d'instrucció, ja que a la Mallorca del 1887 l'índex de dones que no sabien llegir era del 88,05 % enfront del 73,65 % dels homes. Malgrat

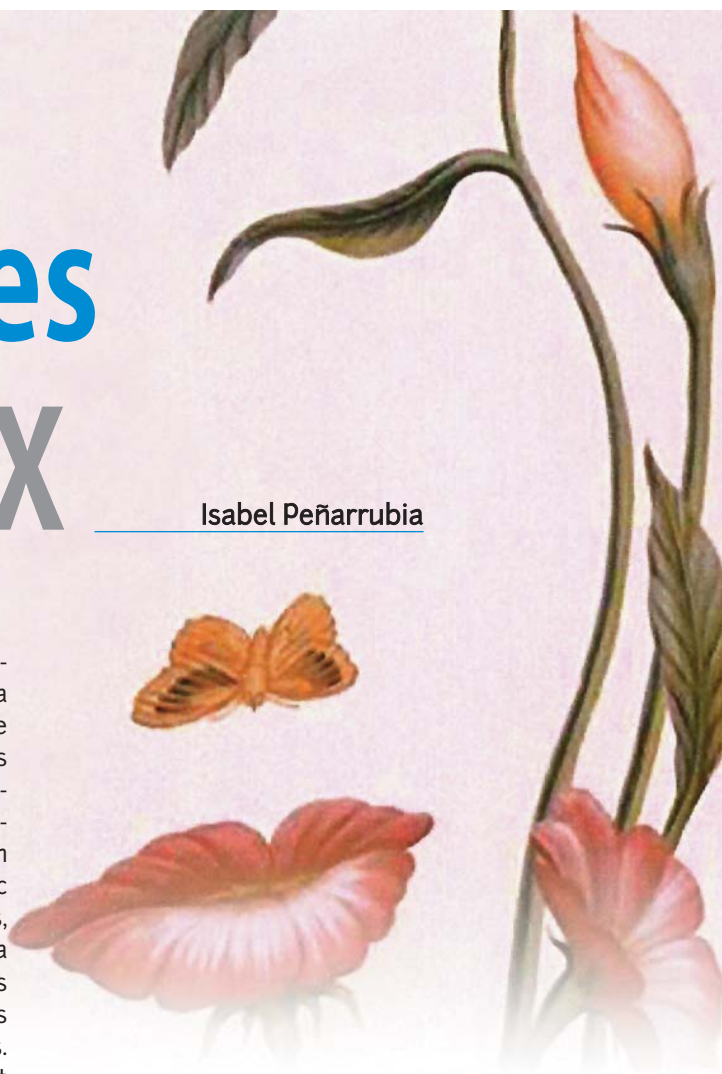
totes aquestes circumstàncies tan desfavorables per a elles, no deixa de sorprendre la contribució de les literates mallorquines al nostre Romanticisme que ben aviat esdevingué Renaixença. Són figures literàries encara poc conegudes o poc valorades, ja que sovint se'ls aplicà una mesura de qualitat molt més restrictiva que als seus companys masculins. Nosaltres hem comprovat que la seva obra no fou ni millor ni pitjor que la d'ells.¹

D'altra banda, un dels estigmes que els escriptors i crítics literaris atribuïen a la poesia femenina era el de recollir només la tendresa i el sentiment maternal, marginant la resta de la seva obra que tracta la reflexió filosòfica, l'essencialització de la natura, el romanç històric, el tema patriòtic, l'autobiografia o les vivències contextualitzades de la dona. Però davant aquell continent i contingut, de construcció masculina, ells adoptaven un posicionament contradictori i sempre marginador ja que lloaven les que s'adaptaven al codi de gènere, però alhora les marginaven

destacant la "senzillesa" dels versos femenins i llur manca de preparació acadèmica. Però sovint es dona la paradoxa que un poema pot desmentir allò que la pròpia autora ha "representat", per tal d'adaptar-se a l'imposat estereotip femení. Aquest seria el cas de Victòria Penya i d'altres poetes que, quan rimaven, confessaven el caràcter de realització personal i no de passatemp, -com era preceptiu,- que per a elles tingué l'escriptura. Perquè durant bona part dels dos segles passats, quan les dones componien versos, sortia la confessió autobiogràfica.

D'entre totes les art, el conreu de la literatura seria per ventura el més compati-

ble amb la situació d'aïllament i de manca d'estudis que patien les dones, era un ofici que es podia practicar a la llar. Tanmateix sorgeix l'interrogant: d'on traurien aquelles escriptores la formació necessària per a expressar allò que sentien? Totes eren de famílies burgeses que podien pagar estudis universitaris als fills però, mentre els seus germans partien a estudiar a la península, elles s'havien d'acontentar amb l'escolarització bàsica. Plausiblement la resposta seria que les escriptores des de petites eren grans lectores i s'intercanviaven poemes entre elles i amb alguns escriptors que les propiciaven.

¹ Per a més informació veure Isabel Peñarrubia "Marcel·lina Moragues i Ginart (Palma 1855-Inca 1923). Feminitat normativa i poesia" a *Randa* núm. 61, (2008), p. 123-151. "L'Ateneu Balear i la primera generació de poetesses" de l'autora i dins *Entre la ploma i la tribuna. Els orígens del primer feminisme a Mallorca, 1869-1890*. Barcelona 2006. Isabel Peñarrubia i Magdalena Alomar "De mi no en fan cas..." *Vindicació de les poetes mallorquines (1865-1936)*, Barcelona 2010.

Existí una tradició poètica femenina a l'illa que, -sense haver investigat períodes anteriors,- almenys la podríem arrancar de les poetes romàntiques mallorquines. Les de la primera generació,-Victòria Penya, Margalida Caimari i Manuela de los Herreros,- no hem trobat que citessin poesia anterior a elles elaborada per dones. Però, en canvi, sí que sabem que alguna d'elles, com Victòria Penya, tenien amistat amb d'altres escriptores del Principat. Pel que fa a les altres romàntiques mallorquines, si més no, a través de la seva participació jocfloralista i de les publicacions literàries, coneixien l'obra poètica d'altres dones catalanes. D'altra banda, les dues poetes romàntiques tardanes, Marcellina Moragues i Maria Ignàsia Cortés, hem documentat que coneixien la poesia de la generació anterior. També admiraven les místiques castellanes com Santa Teresa de Jesús, i s'inspiraven en alguns dels seus poemes. A més a més, Marcellina era una gran admiradora de la monja feminista Sor Juana Inés de la Cruz, nascuda a Mèxic al segle XVII, de qui publicà algun poema traduït al català. Tant elles com les més modernes, Emília Sureda i Maria Antònia Salvà, recopilaren i s'inspiraren en l'obra de les glossadores mallorquines.

Hem de reconèixer el pes de les cinc primeres poetes esmentades dins d'una societat com la palmesana, que el 1880 tenia devers 60.000 habitants. Perquè aquí només hem anomenat les més rellevants però, durant la segona meitat del segle XIX, hi hagué més escriptores que no han estat estudiades per no tenir prou obra publicada, per no haver estat premiades en certàmens o no haver assolit una qualitat remarcable. Així s'ha de

posar de relleu l'ambient socioeconòmic que possibilità el sorgiment d'aquella generació de literates i que, malgrat els grans entrebancs que trobaren, pogueren continuar la seva activitat. El fet és que ja des dels temps medievals existia, junt a la Mallorca rural, una dinàmica societat comercial i manufacturera. Secularment els comerciants tenien accés a societats i cultures diferents, la qual cosa els feia oberts a les influències i més plurals i avesats a la transacció i al pactisme. El dret foral català recollia la figura jurídica de la separació de béns entre cònjuges i la capacitat legal de la dona casada, condicionat per aquella societat i, en concret, per la necessitat de supervivència que tenia l'empresa comercial. Per tant, en cas d'òbit del marit, l'esposa es podia fer càrrec del negoci i tenia capacitat legal per a actuar. Ultra això, les poetesses que hem pogut documentar, veiem que nasqueren en llars d'alguns dels modernitzadors protagonistes de l'embranchida econòmica i cultural d'aquells anys. O per naixement o per matrimoni pertanyien a la burgesia liberal de Palma: comerciants, industrials i professions liberals.

Si reprenem els temes de les seves composicions, veiem que molts giren i ens informen sobre el món de les dones, dels seus treballs i dels condicionants de gènere que trobaren, assolint algunes la defensa pròpia i de tot el gènere davant atacs misògins. Les poetes cantaren uns determinats treballs adscrits a les dones però també la problemàtica de la dona de l'emigrant. I quan el subjecte era en tercera persona significativament sempre era femení, cercant-lo de vegades, com a bones romàntiques, en les heroïnes medievals.

La dona expressava amb la rima els seus sentiments. Era aquest un exercici d'introspecció que la duia al propi coneixement, però també feia de bàlsam davant la separació i la nostàlgia. A la part forana, tradicionalment, les al·lotes glosaven el goig i el mal d'amors. Algunes poetes, imitant la rima de les glossadores, saberen eludir l'estereotip femení vuitcentista de dona honesta que cantava la tendresa però mai la passió, i deixaren constància de les necessitats amoroses femenines. El nostre segle XX ja ha escoltat uns versos femenins molt més agosarats i innovadors. Són poemes amorosos de mirada urbana com els de Maria Verger i Cèlia Viñas.

També és rellevant el lloc que ocupa entre les poetesses la poesia patriòtica, des de les romàntiques que s'hi inseriren i s'identificaren amb la Renaixença catalana, com en les posteriors. D'entre les romàntiques destaquen les composicions de Victòria Penya, Margalida Caimari i Manuela de los Herreros, dedicades a lloar Mallorca. Les dues primeres també enalteixen i s'identifiquen amb Catalunya. Aquests

cants patriòtics tenen notes comuns a les que entonaren els altres escriptors renaixentistes. Les tres també glosaren i afirmaren la fidelitat a la pròpia llengua. Manuela de los Herreros, com és sabut, tingué contínues vacil·lacions entre l'estàndard i el dialectalisme. Nogensmenys, participà en els Jocs Florals del Principat, dels quals fou *adjunta forana* i usà en alguns poemes de to èpic, com "El mar", el registre literari.

Les romàntiques tardanes, Marcellina Moragues i Maria Ignàsia Cortés, tocaren el tema patriòtic de regust històric, com a "El pi dels Moncades" i "La Conquesta", respectivament. Entre les més contemporànies, Maria Antònia Salvà compongué himnes patriòtics i a la llengua catalana. Alguns dels mites nacionals com la Verge de Lluc i de Montserrat, el rei Jaume I i la Conquesta, la Beata Catalina Tomàs, etc, solen poblar les poesies de totes elles. I dediquen poemes a Ramon Llull, com a cappare de la llengua catalana, Victòria Penya, Margalida Caimari, Manuela de los Herreros i Maria Antònia Salvà. ■